

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

SZAMOSÚJVÁR,
Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája.
1902.

- Bárany Lukács kanonok, főesperes-plébános* (képpel). — Sz. K.-tól.
A kincs (költemény). — Merza Gyulától.
Zichy Jenő gróf ázsiai utazása. — A „Budapesti Hírlap” után.
Az álom (költemény örményül). — Patrubány Lukácstól.
Levél Indiából. — Szongott Kristóftól.
Az örmények összes száma. — Sz. K.-tól.
A magyarhoni örmények ethnographiája. — Tizenkettődik köz-
 lemény. — Irta Szongott Kristóf.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A kolozsvári Vil.-Szt-Gergely ereklye.
 Szent-István király.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

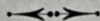
Az orosz-örmények vesztesége.
 A velencei Murád-Ráfáel-féle örmény főiskola.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Örmény ipar.
 A fegyveripar korlátozása

MI UJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Örményország magyar kormányzója.
 Mészárlás Örményországban.
 Az orosz-örmények száma.

Az „Armenia” előfizetési ára egész évre 8 korona, fél évre 4 korona,
 egyes füzet ára 80 fillér.

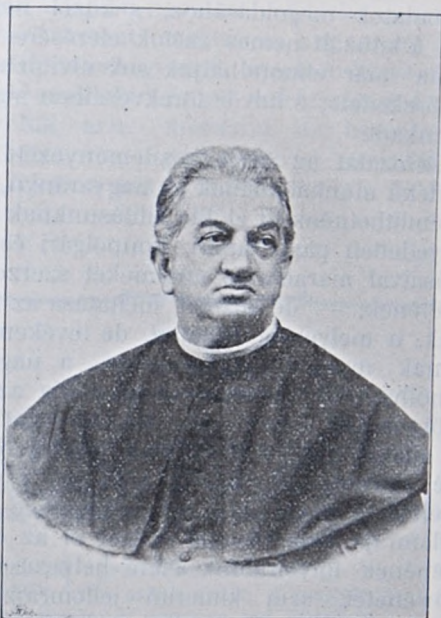

— Köszönettel fogadjuk a magas közoktatásügyi kormánynak azon böles intézkedését, mely a helybeli leányiskolához a derék Kádár Józsefet helyezte át Deésről és az igazgatói teendőkkel is őt bízta meg; mert kinevezett személyében városunk egy kiváló tanférfiút nyert, ki tanári teendőinek lelkiismeretes, pontos teljesítése mellett a „Tanügyi Tanácskozó”-t annyi éven át sikeres eredménnyel szerkesztette; társadalmunk pedig egy művelt családdal szaporodott, mert szeretett barátomnak tiszteletre méltó eszes, házias neje is nemcsak iróné, hanem irónő is, ki — ha kell — nemcsak sikerült prózát ír, hanem szép verseket is... Azért, midőn „Isten hozott”-at mondok neked és kedves családodnak, egyúttal erőt és egészséget kívánok, hogy nemcsak monumentális nagy munkádat: „Szolnok Dobokamegye Monographiájá”-t befejezhessed, hanem hervadhatlan babéraidat más szándékaid megvalósításával is szaporithassad. Meg vagyok győződve arról, hogy szabad idődet körünkben is nem a mulatóhelyeken, hanem kedves családod körében és íróasztalod mellett fogod ezután is tölteni; tudom ezt fogod mondani a költővel: „Was ich als Ritter gepflegt und gethan, will ich nicht als Kaiser entbehren.” Isten hozott körünkbe!

Bárány Lukács,

kanonok, főesperes-plébános.

Egy szerény, de érdemekben gazdag életpályára tekinthet vissza azon, egyéniségénél és állásánál fogva is tekintélyes egyházi férfiú, ki ha ma az örmény katolikus püspökség helyre lenne állítva (a magyar országgyűlés által is törvénybe iktatott, kétségtelen történeti jogaink alapján), — úgy tehetség, tudomány, jellem, szervezési képesség, hitbuzgalom és áldozatkészség tekintetében egyik leghivatottabb jelöltje volna az ujonnan betöltendő örmény püspöki székek; a melynek méltó betöltésére őt egyébiránt hazafias és egyúttal nemzetiségéhez hiven ragaszkodó érzülete is kiválóan hivatottá tenné!

Bárány Lukács, kanonok, főesperes-plébános, lelkészi díszes állásában a nagy Lukácsi egyházi hivatalának örököse, mindjárt hivatalba lépte után nagy buzgósággal, erélyvel és fáradhatatlan odaadással fogott hozzá, a reá várakozó feladatok megoldásához, s közel negyedszázad lefolyta alatt a kitűzött nemes czélok elérésére nagy kitarással (s ma már elmondhatjuk sok elvitázhatlan eredménynyel) törekedett; s üdvös törekvéseiben maiglan soha meg nem lankadt.

Egész sorozatát az általa kezdeményezett vagy betöltött közérdekű munkálatoknak és nagyarányú, közhasznú műveknek, említhetnénk itt előbbi állításunknak igazolásául, a mely ernyedetlen papi, tanári, honpolgári és társadalmi munkálkodásaival maradandó érdemeket szerzett nevének és emlékezetének, — de tüzetes méltatása az üdvös czélú alkotásoknak, a melyekkel zajtalan, de tevékeny és sikeres pályafutásának mostani stádiumában, a nagy közönség előtt leszámolhatnánk, valóban meghaladja azon szerény méltatás körvonalait, mely saját feladatunkat képezi s a tények és adatok egész halmazának rendszeres összeállítását tenné szükségessé; minőt nem egy rövid cikkely szűk kereteitől, hanem csak egy pragmatica földolgozott élet- és jellemrajz terjedelmétől várhat el az olvasó.

Arczképének folyóiratunk élére helyezése mellett mi sem élettörténetet, sem kimerítő jellemrajzot írni nem szándékozunk, mindamellett alig mellőzhetjük e rövid bemutatás alkalmából is néhány pontozatban megérinteni azon sokoldalú, nemes és önzetlen fáradozással megkülönböztetett tevékenységi irányzatok némelyikét, mint a hol kiválólag láthattuk őt hosszú harmadfél évtizedre nyult lelkészi pályáján keresztül teljes erővel közreműködni.

Daczára ugyanis, hogy első sorban pap-nak tekintette magát s az egyházi téren iparkodott hervadhatlan babérokat és örökké fenmaradó érdemeket szerezni (e tekintetben csak a vallási buzgóságnak egy ősi templomunk restaurálása által történt előmozdítását említjük, köztudomású lévén e téren kifejtett fáradozásainak ernyedetlensége) — mégis minden kedvező alkalmat megragadott, melylyel a hazának, a vármegyének, a városnak, az örmény népnek,

a társadalomnak, a közművelődésnek, a tanuló ifjúságnak, a szegényeknek és árváknak, a közintézeteknek, s azon különféle várakozásoknak érdekében, melyek a szamos-újvári plébános mindenkor kimagaslott állásának szempontjából lépten-nyomon előtérbe jutnak, legjobb meggyőződése szerint megtegye azt, a mit az adott viszonyok között lehetségesnek, megteendőnek tartott; úgyannyra, hogy az általa kifejtett kötelességérzet egymagában elégséges volna arra, miszerint az eszményi jellemerő fényével örökítse meg egykoron — az utókor előtt, — Bárány Lukács nevét!

Sz. K.

A KINCS.

Az örménység ezelőtt sok száz évvel,
Mint a vallás menekültje ezrével
Őshonából pogány elől bujdosott,
Hogy életét megváltsa a vándorbot.

Átalvető egyik felén imakönyv,
Másik felén arany, ezüst, drágagyöngy . . .
Országról így országra járt hontalan,
Századokig üldözve minduntalan.

Végre az Ég megsokalta nyomorát,
Bérczes Erdély adott neki új hazát,
S a megőrzött ősi kincsen ez a nép
Várost épít s a munkával frigre lép.

Örömet, bűt a magyarral mind megoszt,
Sok kincse a hon oltárán ragyog most;
Csak egyet, a legdrágábbat őrzi még:
Imakönyvét, őseinek szent hitét.

MERZA GYULA.

Zichy Jenő gróf ázsiai utazása.

Nagyérdemű hazánkfiának, Zichy Jenő grófnak tudományos jelentése harmadik ázsiai utjáról, gyönyörű kiállításban, tele a legérdekesebb rajzokkal és tudós szöveggel, a mely megmagyarázza, a mit a szem meg nem ért — került ki a sajtó alól.

A magyar és a német szöveg ugyanazon a lapon egymás mellett olvasható (az előző utazásáról szóló könyvek magyar és francia szövegben jelentek meg); a magyar nekünk és hogy lássa a művelt külföld, hogy magyar tudósok fölfedezései szolgálják az emberi közművelődés történetét, — a német pedig, hogy a világirodalom tudomást vehessen Zichy gróf expedíciójának lefolyásáról, sikereiről és értékéről. Minden nagy könyvtárnak Európában e mű szükséges, minden szaktudósnak nélkülözhetetlen lesz.

Bevezetésül szolgál Zichy Jenő úti jelentése, az a beszámoló, a melyet hazatérve, a Múzeum-termében kivonatban fölolvast. Tájékozással szolgál ez az expedíció céljáról, utazásairól, kutatásairól, eredményeiről és egész lefolyásáról.

Ezt az általános részt követi a magyar halászat eredetéről szóló könyv, a melyet Jankó János dr. írt. Tanuskodik az írónak nagy olvasottságáról, megfigyelő, összehasonlító és kritikai képességéről. A szárazföldi halászat összehasonlító tudományának tárháza.

A kik Herman Ottó gyűjteményét a halász-eszközökről az országos kiállításon megcsodálták, könyvét méltatva fogadták, ez úttörő természet-vizsgálónak nyomában látják haladni Jankót, a ki Zichy gróf kíséretében elmegy keresni a magyar őstermelés halászati ágának ázsiai eredetét. Végigjárja Oroszországot, nézve, gyűjtve, kérdezve, rajzolgatva s a magyar halászati módokhoz és eszközökhöz az oroszországi folyók, a Fekete- és a Káspi-tenger szokásait s az orosz múzeumok régiséggyűjteményét hozzáméri. A vejszék, a hálók, a horgok, a szigonyok, a téli és a nyári, a nappali és éjszakai halászat minden-

féle módja, a különböző halfajok ellen használt fogások, a különböző csónakok, evezők és rudak, — midezekkel megismerkedünk e könyvben. S megtaláljuk a magyar halászat sajátosságához mérve az orosz, a fint, oszt-jákot, baskirt, tatárt és kinait; valamint a németet, a francziát, szóval a halászatot egész kiterjedésében Ázsia és Európa édesvizein.

Mintha ez sem lenne elég, hozzáfűzi a történeti kutatást és az összehasonlító nyelvtudományt: hogy hívnak valamely halmemet vagy halászati eszközt minálunk, vagy a Volgánál, az orosz népek, vagy az Ural-vidéki törzsek. A tudósok vitatkozzanak azután rajta, hogy ez vagy az a magyarzat helyesebb-e a másiknál s melyik kutatónak van igaza; az ilyen vitatkozásból derül ki az igazság és gyarapodik a tudomány.

A magyarok őshazájának kutatásában sokan a történetirők följegyzéseit, mások a nyelvek eredetét, sokan a típust vagy a régiségeket választották alapul. Zichy és Jankó kísérletet tesznek a halászati hagyományokból állapítani meg a őshaza területét: a csuka, a harcsa és a ponty kalauzolja őket. Ezek a magyar halak s a hol ezek nem találhatók, ott Jankó nem keresi a magyarok őseit. S mindeneket összevetve, arra az eredményre jut, hogy a „magyarok urali őshazája, a honnan európai vándorújtjukra elindultak, a természetrajzi adatok biztosságával olyképpen állapítható meg, hogy az az Ural, a Volga, a Kanea és Bjelaja folyók között feküdt.“

(„Budapesti Hirlap“).

Levél Indiából.

Calcutta, 1897. febr. 24.

Az örmény akadémiában a jutalmak kiosztása f. hó 20-án történt. A terem fel volt díszítve. Az ünnepély elnöke: az indiai hadtest-parancsnok Sir George White volt. Közülünk: az örmények közül sokan voltak,

de megjelent néhány jelentékeny angol is. Midőn az elnök a terembe lépett, az akadémia önkénytesei (volunteers) azt katonás üdvözzettel fogadták. Az ünnepélyt egy nemzeti dal nyitotta meg; ezután a nagyszámú hallgatóság az akadémia növendékei által ügyesen végzett igen sikerült katonai és testgyakorlati mutatványokban gyönyörködött. Erre két beszéd következett, az egyik örmény és a másik angol volt. A beszédek elhangzása után a parancsnok neje kiosztotta a jutalmakat, melyek közt volt két érem és egy ezüst csillag is. Az egyik érmet az akadémia legelső növendéke, Krikorián (Gergelyfi) Mózes nyerte el. Most felállott a parancsnok és hosszasan szólott Bizonyossá tett minket, hogy az ő és nejeének hő kivánsága teljesült, midőn a mai ünnepélyre megjelentek. Azután megdicsérvén az elért eredményért az ifjúságot, így folytatta: „A világ egyetlen egy nemzete annyit nem szenvedett vallásáért és szabadságáért, mint — az örmény. Viseltessenek egymás iránt ezután is jóindulattal, és kezet kézbe téve, az élet minden körülményei közt segítsék egymást. Miután az örménység igyekszik előhaladni, én ennek a nemzetnek szép jövőt jósolok.“

Másnap egy angol lap ezeket írta a mi ünnepélyünkről: Az a nagy megpróbáltatás, melyen az örmények hazájukban túlestek és az a csendes előhaladás, mit e nemzet közönsége a britt uralom alatt tanusít, kedvessé teszi előttünk e nemzetet. Ezen előhaladásnak talán sehol sem adták oly fényes jeleit, mint calcuttai nagy akadémiajukban, mely tegnap tartotta meg jutalom-kiosztási ünnepélyét. Valamint a játékterén, úgy a vizsgatermében az örmény gyermekek bátran kiállják a versenyt európai versenytársaikkal. Önkénytes katonai ügyes játékért, különösen a fudbol-ért (foot-ball az angolok kedvelt játéka) az örmény akadémia növendékei nyerték el az idén a nagy ezüst-serleget. Ezen akadémia 90 növendéke közül 15 sikerrel tette le az államvizsgát és 6 az egyetemi vizsgálatot. Habár Örményország Kis-Ázsiában jelenleg szerencsétlen, de azért e nemzet, mely ilyen törekvő ifjúságot — milyen Calcuttában is van — képes felmutatni, mint önálló nemzet fog fenmaradni.

Ezen ünnepély alatt megtartott örmény beszéd pedig így szól: „Tisztelt nemzetfeleim! Ha e napokban örmény ajkait szólásra nyitja, szólhat-e egyébről, mint szívének fájdmáról, keserüségéről? E fájdalom, e keserűség az, mely nemcsak minden örmény, hanem mondhatni az egész világ szívét tüzként emésztí. De habár sziveink csordultig megteltek fájdalommal azért, hogy fivéreinket és nővéreinket ezerével ölték, gyilkolták; mégis ezen fényes ünnepély alatt nem szándéksom fájdmaitokat fájdalommal tetézni; azért nem is ismétlem azt az iszonyatos látványt, mit lapjaink és az idegen lapok két év óta szüntelenül tárnak olvasóik szemei elé; hanem egy futó pillantást vetek nemzetünk multjára és jelen helyzetére.

Nem ma üldözik az örmény nemzetet első ízben. A történelem lapjai arról tesznek tanuságot, hogy már akkor kezdődött el az örménység üldözése, midőn a kereszténység bevezettetett Örményországba. Szánátrüg és Ánám — habár örmény királyok — voltak az elsők, kik vallási üldözést kezdettek. Azután a napimádó perzsák, az arabok, száráczenok . . . és az üldözés tart mai napság is.

Az örmény nemzet keresztény hiteért szenvedett eddig üldözést, halált. És tehát a kereszténység nemzetünk teljes elpusztulásának az oka? Korántsem; sőt épen a kereszténység az, mely mai napig nemzetünket az enyészettől megóvta. Az ókorban a mi nemzetünkkel együtt több egykorú pogány nemzet élt. Hol vannak ezek? Eltűntek, megsemmisültek; némelyiknek még emléke sem maradt fenn. Ellenben az örmény nemzet él és fenmarad. De kérdem, hogy ez a nemzet ezután is csak üldöztetést fog szenvedni és a személybiztonság- és a vallás-szabadságért ezután is csak vért fog ontani? Erre a kérdésre oly nehéz a felelet, mint a milyen nehéz megmondani azt, hogy miért kellett a betlehem-i ártatlan kisdedeknek elvérzeni. Valóban ez egyike a kifürkészhetlen isteni Gondviselés titkainak. Ez előttünk megfoghatatlannak és talán igazságtalannak látszik; de ki tudja hogy a mennyei Gondviselés minő magasztos czélt akar ezzel elérni?

Nemzetünk olyan növényhez hasonlít, mely annál erősebb gyökereket ver, és törzsökének gyarapodásával

annál több gyümölcsöt hoz, minél jobban nyesegetik ágait. Igen újabb időben is ezrenként vérzettek el az örmények, ezren meg ezren szenvednek inséget, üldözést, börtönt. És vajjon elpusztul-e az örmény? Századok tanuskodnak arról, hogy fegyver, üldözés nem képes az örményt kipusztítani. Csak egy dolog pusztíthat el minket: s ez az indifferentismus. De lehet-e közömbös, indiferens bár egyetlen egy örmény ezen hőslelkű nemzet iránt, melynek ő is tagja? És nem büszke-e minden nemzetfelem arra, hogy ő is örmény?

Most hadd nézzük, hogy az elmúlt két-három év mit tüntet fel szemeink elé. Egy barbár kormány tüzet, vasat, romlást, pusztítást véve kezébe, ki akarta oltani a szabadság szellemét az örmények sziveiből, el akarta az örményt távolítani szent vallásától. Egyenlőtlen küzdelem; de azért egyetlen egy keresztény nemzet sem lépett közbe, hogy a gyöngét az erős, az erőszakos kezei közül kiszabadítsa . . . Századok óta eszi az elnyomatás keserű kenyerét; de azért vallás- és szabadságszeretetének szellemét el nem veszítette. Férfiak, nők, öregek és ifjak ezren meg ezren festették meg ártatlan vérükkel a haza földjét; de azért sem fegyver, sem tűz, sem inség, sem romlás nem voltak képesek sziveikből kilépni a szabadság és vallás szeretetét. Bámult az egész világ, hogy az örmény örménynek marad meg, vagy mint örmény hal el . . . Büszkélkedjünk tehát örmény létünkkel! Tisztelt nemzetfeleim! Legyünk ezután is örmények és mint örmények éljünk!“

Sz. K.

AZ ÁLOM.

(KÖLTETMÉNY ÖRMÉNYÜL.)

Երազը.

Այս օրերս երազ տեսեր եմ,
Երազիս մէջ, ըստ էր յիշեմ,
Հայաստան նոր կենսւոյ տեսեր եմ,
Երազըս ձեզ ալ կը պատմեմ:

Ազատուած էր նոյ ժողովուրդ,
Նորէն կար թագաւոր նոյրդ,
Ազգասեր, արիւնքաւոր ոգւով
Ղառաւուծ էր նն առէն ընդ:

Երազըս, ով, երկայն շտեւեց,
Եւ արթուն ինչ սարքերով թիւն..
Երբ կուգաս, ով, ծաղիկ երկնային,
Շատ սպասեալ նոյ ազատութիւն?

Ղուկաս Բաղրուպանեան.

Jerázé.*)

Ájsz orérsz jeráz dészér ém,
Jerázisz mecs, látv gē hisém,
Hájászdán nar gjánkh dészér ém,
Jerázész czjéz ál gébádmém.

Ázédvádz er háj zszaghavurt,
Naren gár thákávar hájáczh,
Ázkászér, párebásd vakvav
Várvádz er han ámen dzaczh.

Jerázész, av, jergájn cshédévéczh,
Jev árthun inesh dárperuthiun..
Jerp gukász, av, dzázhig jergnájjn
Sád szbászéa' háj ázáduthiun?

Budapest. Patrubány Lukács.

*) A napokban álmot láttam. Álmomban — jól emlékszem — Örményországban új életet láttam. Álmomat elmondom nektek is. — Fel volt szabadulva az örmény nép: az örményeknek újra volt királyjuk; nemzetszerető, jámbor-vallásos lélektől égett ott minden kebel. — De álmom, oh, nem tartott hosszan. És ébren minő a különbség! Mikor jössz el oh mennyei virág, te rég óta várt örmény szabadság?

Az örmények összes száma.

Erzerum, Ván, Pághes, Charpert és Diarbekir vilajetekben 1,150.000 örmény lakik. Az 1878-iki népszámlálás ezen örmények számát 1,330.000-re teszi, melyből 180.000 Diarbekir, a többi a másik négy villaletben lakott. De a határváltozás, a kiköltözés, üldözés és éhínség megcsökkentették e kerületekben az örmények számát.

Régi Örményország földmívelő népe az, mely most is az örmény földet műveli. A katonák és kereskedők

voltak az elsők, kik a borult napokban kiköltöztek Örményországból. A nemesek osztályát az arabok és törökök majdnem mind kiirtották, hogy ne legyen lázadó elem az országban. Ezeknek egyik része a görög császárok mellett talált menedéket, másik része elfogadta a mohamedanismust és a törökök, kurdok, arabok közé vegyülve függetlensége mellett megtartotta földbirtokait is. Ezt látjuk Bosnia-, Herzogovina- és Albániában is, hol a mai mohamedán bej-ek és törzsfőnökek, régi keresztény szláv és alban főnemesi sarjak. Így találunk Örményországban kurd törzsfőnököket, kik örmény neveket viselnek. A gortuak kerületének azon részében, hol Szémpád hadvezér földekkel birt, melyekre alán foglyokat telepített, ma Alani Asiret áll; mellette szórodtak el a „mánchorán“ (e kurd szó jelentése: keresztény unokatestvérfi) kurdok. A Mámekáni törzs azokat a hegyeket lakja, hol a híres Mámigoni-nak várai emelkedtek. Duderi egy másik kurd törzsnek a neve, mely „két-egyházi kerületet“ jelent. Elmohamedesedett örmény nyomokra találunk Ágni és Olthi kerületekben is.

Habár az örmény szapora nemzet, mégis szaporodást nem mutathat; mert a fiatalok nem alkothatnak családot, hanem kénytelenek eltávozni a szülőföldről, a falusiak pedig az üldözések elől a nagy városokba futnak és itt a nemzetre nézve elvesznek.

Nagy-Örményországon kívül Mesopotámiában van 50.000 örmény, Kis-Örményországban 500.000, Kis-Ázsia tartományaiban 420.000, Trabizonban 100.000, Sebastianban 185.000, Angorában 120.000, Brussában 115.000. A ciliaciai örmények száma a 200.000-et meghaladja, kik közül a haleb-i vilajetben 90.000, az adanaiban 60.000 és Konea vilajetben 20.000. Eszerint Nagy-Örményország azon részében, mely török uralom alatt áll, van 1,150.000 és Kis-Örményországban 500.000. Cilicia Márás kerületében van Ejthun, hol 15.000 örmény lakik; Hádsin Ádánában fekszik 35.000 örmény lakossal. Európai Törökország különböző tartományaiban 220.000: csak Konstantinápolyban 200.000 örmény lakik.

A Törökországban lakó 2,500.000 örményen kívül Orosz-Örményországban van 1,280.000 és európai Orosz-

országban 150.000 (Uj-Náchicséván, Beszarabia, Ázsderchán és a t.). A perzsiak örmények 42.000-et tesznek. Az áderbádágáni elnökség alatt áll 21.300 lélek, ezek közül Szálmázd kerületben van 11.700 örmény, a többi Táv-rezs (2000), Choh, Urmi, Máraǵhá, Mágu városokban és Szolduz, Kárádáǵh kerületekben. A perzsa örmények közül a többiek (20.700) az új-csughái megyében laknak és pedig Uj-Csughá (2700), Teherán (353) városokban és Feriá (7500), Csármáhál (2400) és Geáplu (2500) kerületekben.

Orosz-, Törökország és Persián kívül a világ különböző országaiban levő örmény kolóniákban] 40.000 lélek lakik. És pedig Egyiptomban van 6000, Osztrák-Magyar monarchiában 18.000¹⁾, Romániában 7500, Bulgáriában 5200, az Egyesült-Államok 2000. Az indiai és jávai örmények 1480 lelket számlálnak; ezek közül legtöbb van Calcuttában (872), a többi Birma, Mádrász, Batavia és a többi helységben (mindenütt 40—50 lélekkel). Ezekon kívül van Páris-, Londonban, Manchester-, Marseilleben és egyebütt.

Statisztikai kimutatás a török-örményekről:

1. Erzerum vilajet (Pápert és Álásgérddel)	390.000 örm.
Erzénga	30.000 „
2. Ván	154.000 „
Hekeár	40.000 „
3. Pághes	115.000 „
Széphert	75.000 „
Mus (Ginds)	118.000 „
4. Diárbekir (éjszaki rész)	120.000 „
5. Charpert (Pálu, Cshárszéndsek)	102.000 „
Derszim	6.000 „
	1,150.000 örm.

Marseillei „Armenia“ (1890. júl. 7. 82 sz.) után.

SZ. K.

¹⁾ Mivel csak Magyarországon van 20.000 örmény, forrásunk ezen adatát legalább is 12.000-rel ki kell egészítenünk. Szerk.

A MAGYARORSZÁGI ÖRMÉNYEK ETHNOGRAPHIÁJA.

Irtá: SZONGOTT KRISTÓF.

— Tizenkettőtödik közlemény. —

10. Fejezet. Világ. Természeti erők.

Az örmény hagyomány azt tartja, hogy az első emberek Istennel és egymás közt — örményül beszéltek. Vannak a hazai örmények között is, kik hisznek e hagyományban.

A menny kulcsát Szent-Péter tartja kezében. A hulló csillag valakinek halálát jelenti. A hold befolyással van a föld termékenységére: újhold alkalmával kell ugorkát vetni, különben kevés lesz a termés.

11. Fejezet. Babona.

Naplemente után nem jó benn — seperni; az estve összegyűlt szemetet reggel kell kivinni. Van rossz szem, mely megigézi a szép gyermeket. Akkor erős az új épület, ha az alapba valami értékes tárgyat (pénzdarab, ezüst-kanál . . .) teszünk. Az új házba költözött családtagok közül valamelyik meghal. Ha csuklik: emlegetik. Ha jobb füle ég, dicsérik; ha bal füle ég, gyalázzák. Ne üljenek tizenhárman asztalhoz. Háromnegyed tizenkettőre már elmúlt, a szekér befogva, a kapú nyitva van . . . és nem indul a kereskedő vásárba, míg el nem harangozzák a delet. (Ez inkább vallásos szokás, mint babona. Az örmény Istennel kezdi el a munkát; most is azért várokozik, hogy harangozáskor Isten segítségét kérje ki: elmondja az „Úr angyalát“). Nem jó harangszóval templomba menni — esküdni; mert szerencsétlen lesz a házasság. Új-év reggelén, ha cigány férfi lép be legelőször az udvarra, szerencsés lesz az év; ha férfi visz be legelőször a szobába valamit (pl. egy darab hasábfát), bő lesz az esztendő. Kimegy az eladó leány az udvarra új-év reggelén és behoz egy öllel tüzifát; benn megoldassa a darabokat; ha páros számú darabokat hozott, abban az évben férjhez megy, ellenkező esetben tovább viseli a pártát . . .

12. Fejezet. Álomfejtés, jóslás, szerencse, sors.

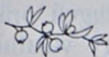
Az álomfejtők szavait hazugságnak tartja — az örmény. A kuruzslók, varázslók az örmény udvarokhoz nem közelednek. Nem hisz a változó szerencsében, de a sors esélyeitől sem tart semmit: mint buzgó katolikus egyedül az isteni Gondviselésben bízik.

Régen nagyon el volt terjedve a „homlok-irat“-ban (*awakmawhn* dságádákir) való hit. A pogány ősök azt hitték, hogy a láthatatlan szellem a születés percében azonnal reírja a gyermek homlokára jövendő sorsát. A hazai örmények között e hit csak ebben a szólamban tartotta még fenn magát: „Nincs a homlokára írva, hogy meddig tart a vagyona.“ (Dságdin véra kërádz eshe, the unájne bi pèrne).

13. Fejezet. Bőjt, fogadás, búcsú.

Az egyház által rendelt bőjtökön kívül még önként vállalt bőjtöket is tart az örmény — nő. Egyik kedden, másik szerdán, a harmadik szombaton bőjtöl — tisztán egy évig; sőt van olyan is, ki a szombatnapot egész életén át tisztán bőjtöli. És fogadását megtartja — szigorúan. *A.* fogadást (chosztum, *hosztum*) tesz, hogy megy háromszor páduai Szent-Antal keresztjéhez (Szamosújvár); *B.* egy évig „kék“-ben jár; *C.* megy N. helységbe búcsúra. És miért bőjtöl? Miért tesz fogadást? Miért megy búcsúra? Mert vagy ily módon ad hálát Istennek a vett jókért, vagy kéri Istent, hogy távolítsa el tőle és családjától a fenyegető veszélyt, vagy a fogadást csak akkor teljesíti, ha a dolognak jó kimenetele volt . . .

A szamosújvári örmény megy búcsúra Mikolába, Szent-Benedekre, Székre, Kolozsvárra, Mária-Radnára, Pocs-Petribé, sőt ritkán Mária-Czellbe . . .

XIX. Czikkely.

Népszokás.

1. Fejezet. Új-év Örményországban.

Örömmel üdvözli az örmény mindig az új-esztendőt! Öröm-ünnep ez a nap az örményeknél, a melyre a családok tagjai bármily messzeségből is összejönnek, hogy együtt kérjék az Úr oltalmát a jövőre nézve és hálát adjanak az elmúlt esztendőben élvezett jótéteményekért . . .

Új-év napja, az ajándékok napja Örményországban. Nincs a családnak olyan apró vagy felnőtt tagja, a ki titkos örömmel ne gondolna a kedveskedő ajándékokra, a melyekben okvetlenül részesül. Az asszonyok, a legfösvényebb férjeket adakozóknak látják e napon, a kik készségesen vásárolják össze, a mit a családanya ajánl. Ugyancsak van kelete új-évkor Armeniában az apró csecsebecséknek, ékszereknek, gyümölcsnek s egyéb édességeknek. A gyermekek napokkal az új-esztendő előtt lesik szüleiket s magukra nézve kedvező dolgokat iparkodnak kisütni azok rejtélyes suttogásaiból, mert az apróság jól tudja, miről tanácskozik suttogva az anya az édes atyjukkal. De hogy mi lesz az ajándék, az titok marad előttük új-évig, miután az a szokás, hogy ezt el nem árulják a viláért sem.

Szilveszter estéjén minden háznál korán ágyba küldik a gyermekeket, mert új-év napján már hajnalban fönn kell lenniök. És az apróság oly szívesen fekszik le s álmában már megvalósítva látja minden titkos reménységét, a melyet az új-évi ajándékokra vonatkozólag magában táplált.

A szülők meg egész éjjel virrasztanak. Rendezik az ajándéktárgyakat, megterítik az asztalt, a mely csak úgy görnyedezik a sokféle étel alatt. A sütemények garmadá-jában ott díszeleg a kozinágh-dálauzi, a legkedveltebb örmény csemege, a melynek új-év napján a viláért sem szabad hiányozni az asztalról. Ez a csemege nem egyéb mint mézzel erősen összefőtt dió.

Örmény felfogás szerint az új-esztendő csak a nap felkeltével kezdődik. A reggeli órákban minden családapa a legidősebb fiával kimegy valami folyóviz partjára, a hol

minden irányba fordulva, forró imádságot küld az Úrhoz, áldását s kegyelmét kérve az új-esztendőre, aztán belemárt egy darab házi kenyeret a vízbe s megint inádkozik.

A kenyér-mártás általános szerencse-kivánságot jelent; a folyóvíz közvetíti azt s miután minden családapa megmártja háza kenyerét a vízbe, a közös jókivánságok föltétlenül egyesülnek, ha máshol nem, hát a tengerben, a hova a víz végre is beleszakad. Az örmény olybá veszi a kenyér-mártást, mintha ez aktussal egyszerre barátságos kézszerítést váltott volna minden honfitársával.

A folyótól hazatérve, a családapa már felöltözve találja a családját. A gyermekek anyjukkal örömtelt szívvel futnak eléje, a mikor a családapa kézcsókra nyújtja a kezét s e szavakat mondja: „Snorhávör nor dári!“ (Boldog új-évet!) s ezzel szétosztja a megmártott kenyeret, a melyet a család rögtön elfogyaszt.

Ekkor megkezdődik az ajándékok kiosztása, a mi végtelen örömet okoz a gyermekeknek. Nemsokára beköszöntenek a már feleséges fiai az apának s a többi rokonok, boldog új-évet kívánni az öregeknek. Mindegyik hoz ajándékot, de mindegyik kap is.

A családapa később eltávozik látogatásokat tenni, az anya pedig otthon marad fogadni a vendégeket. Egész nap tart a vendégjárás. Minden vendéget megkinálnak kozinághghal s egy pohár borral, a vendég-gyermekek megczukorkákat kapnak.

Január 3-án, vagy 4-én (örmény számítás szerint) sajtáságos házi ünnepély folyik le minden örmény háznál, a melyre hivatalos a család minden tagja kivétel nélkül. Ezen az ünnepélyen kell eldölni, hogy a családban ki lesz az év „szerencse-gyermeke,“ vagyis kié lesz az új-esztendő boldog, szerencsés része.

A családanya nagy tortát készít, a melybe egy pénzdarabot tesz. Buzgó imádság mellett keresztet tesz a torta tetejére, aztán megsüti. Az anya s apa tudják, hogy a torta melyik részében van a pénzdarab, de azt nem szabad elárulni.

Mikor aztán együtt van a család, az apa annyi darabra vágja a „dári“-t (esztendő, így nevezik ezt a

tortát), a hány tagja van a családnak s mindenkinek ad egy darabot. A ki megkapja a pénzdarabot, az lesz az év szerencse-gyermeke. Elképzzelhetetlen az a boldogság, a mely a szerencsés gyermeket vagy ifjút eltölti, a mikor bele harap a kemény pénzdarabba. De meg is becsüli ezt az egész család. Dédelgetik, becézégetik, mindenfélével kedveskednek neki egész éven át s úgy vigyáznak reá, mint a hímes tojásra.

A szerencse-gyermek, ha már legényszámba megy, abban az esztendőben föltétlenül megházasodik, a leány meg férjhez megy; mert — házasságuk szerencsés lesz.

Az apának azonban jól kell ügyelnie, hogy a késsel ne érintse a pénzdarabot a tortában, mert ez azt jelenté, hogy az esztendő szerencsétlenséget hoz a családra. („Armenia“).

2. Fejezet. Az újév ünnepei a keleti örményeknél.

A messze Keleten élő örmény véreink ősrégi, még a pogány korból fenmaradt szokások szerint ünneplik meg az egymást felváltó éveknek forduló napjait. Ezek a szokások eredeti tisztaságukban maradtak meg Örményországban különösen ama vidékeken, a melyek lakosságához még kevésbé férközött a mai kulturának mindent egyenlősítő iránya.

Kis-Ázsia egyes részeiben, főleg Cappadociában ekként ünneplik az örmények az új-esztendőt:

Az előző estén (Szilveszter estéjén) megrakják az asztalt gyümölcsökkel és tejből és mézből készült édes-ségekkel (ánus-ábur, gátnábur, pelté)). Bort és pálinkát is tesznek az asztalra s apró fekete mazsolaszemeket hintenek a gyermekek fejére.

Már előzőleg vásárolnak a templomban annyi gyertyácskát, a hány tagja van a családnak. Aztán meggyújtják ezeket a gyertyákat az asztal körül, még pedig oly módon, hogy mindenki előtt ott legyen a maga gyertyája. Majd a gyertyadarabokat megerősítik a kút szélén — ha ugyan van a ház udvarán kút — s ott aztán ismét meggyújtják azokat. Éjjel aztán, a család valamelyik fiatal

nőtagja — meny vagy leány — a háznál vagy az illető városrészben levő kúthoz megy s onnan egy rézedényben vizet hoz, hogy eláraszsza a házat, a mint mondani szokták, — bőséggel.

Éjféltől után ismeretlen kezek a kút gémjére süteményt tesznek, melyet az kap meg, a ki legkorábban kél fel új-év napján. Ezen a napon, melyet ma is ősrégi nevén „gághánt“-nak neveznek, korán reggel ismét süteményeket erősítenek a közkútak tetejére. Versenyre kelnek egymással ezekért a süteményekért, a melyeket aztán diadalmasan visznek haza, mint a bőség talizmánjait. Tiszteletben tartják ezeket a süteményeket; a februári Deréndász-ünnepély előestéjén magukkal viszik a templomba s megőrzik az egész éven át. A néphit azt tartja, hogy elmulik a fogfájása annak, a ki megeszti egy darabkáját az ily süteményeknek.

A pontusi örmény falvak lakossága gálándár-nak nevezi s ekként ünnepli meg az új-év napját:

Az előző estén az asszonyok seprővel kitakarítják a ház tetőzetét, a szobák falait és padlózatát, aztán a seprűt messze eldobják a maguk telkéről abban a hitben, hogy ekként eltávolították a család köréből minden nemét a bajoknak. Aztán hétféle ételt készítenek, a melyekben erősen szerepel a körte és az alma. Eközben a család feje a templom udvarában levő olajfáról egy ágat vág, hogy abból gálándár-fát állítson.

Vacsora után tele rakják az asztalt mazsolával, dióval és egyéb gyümölcsökkel, a család feje pedig három marék mogyorót dob fel a szoba mennyezetére, ezeket a szavakat ismételve: Párov gálándár éllá! (Boldog legyen az új-esztendő!). Az asztalra is kiszor egy csomó mogyorót s figyelmezteti a jelenlevőket, hogy egyenek belőle, mert másnap senkinek sem szabad egy mogyorót sem megtörni (új-év napján a mogyorótörés szerencsétlenséget jelent).

Az asztal közepére nagy kenyeret helyeznek, a melyre egy narancsot erősítenek, aztán beleszúrják az olajfa-ágat. Erről minden jelenlevő kap egy kis gallyat, a mely köré mogyorót és diót kell raknia, mintegy annak a reményének a jelzéseül, hogy az ő napja is fényeskedni fog mind

haláláig s hogy a közös gyümölcsösben is jó termésük lesz a fáknak. A család legidősb tagja mindenkinek a számára kijelöl egy-egy almát s minden egyes almába lyukat fur egy pénzdarab segítségével, a melyet aztán elrejt az almák egyikében. Megörzik az összes almákat egy edényben, melyet aztán másnap felnyitnak; s az, a kinek almájában találják a pénzdarabot, hozzávarrja azt a tárczája fenekéhez abban a reményben, hogy a tárcza az egész esztendő alatt tele lesz.

Új-év reggelén korán felkelnek, megmosakodnak, a nap felé fordulnak s háromszori térdhajtás közben keresztet vetnek magukra. Aztán igyekeznek vidáman és munkálkodással tölteni el a napot, hogy az egész esztendő is úgy teljék el. Mivel azt hiszik, hogy az előző éjjelen mély álomban volt az egész természet, hogy a fák és füvek, a tengerek, folyók és kútak mozdulatlanok valának, s hogy megvalósul minden óhaja annak, a ki új-év napján először üdvözölte a világ ébredését: különösen az asszonyok és leányok korszóikkal jó korán a kúthoz sietnek s meg is ajándékozzák azt főtt kukuriczaszemekkel és égetett mogyoróval. Ilyféle új-évi ajándékot adnak a templomnak, az éléskamrának és a pincének is.

A család feje e közben elmegy a templomba, hogy megáldhassa a pappal a gálándár-fát, melyet aztán haza visz és megerősít a szoba felső gerendájában. Oda helyezik az egyes családtagok gallyait is. A házba való bemenés vagy távozás közben nagyon ügyelnek arra, hogy először a jobb lábukkal lépjenek. Első látogatónak pedig nem fogadnak új-év reggelén mást, mint oly gyermeket, a kinek jó jelentőségét már az előző év bebizonyította. Ez a gyermek aztán egy csomó gyümölcsöt kap ajándéku.

Nem távoznak hazulról addig, míg az ökör-behajtás szertartása meg nem történt. A család fő bemegy az istállóba, egy széleslevelű fának, a lákhinak ágával ráüt a falakra, a jászolra és a marhákra; a legjobb ökrének a szarvaira két darab süteményt és ugyanannyi égő viaszgyertyát erősít, aztán kihajtja az állatot, gondosan ügyelvéen reá, hogy jobb lábával lépje át először a küszöböt. Majd elvezeti az állatot a ház ajtajához. Ha jobb lábával

lép be, ezt a bőségnek jelül tekintik s öröm fogja el az egész családot.

* * *

Farsang vége előtt, február ($1\frac{1}{2}$) 26-án¹⁾ üli meg az örmény köznép Keleten a Deréndász ősrégi ünnepét. A gyermekek befutkossák az utcákat, ezt kiáltva: „Adjatok fát a Deréndász-nak!” Az ekként kapott fadarabokkal máglyát gyujtanak s az égő máglyán át kell ugraniok mindazoknak, a kik az előző évi Deréndász-ünnep óta megházasodtak. Mindenik férj karját nyújtja a feleségének, a ki erre az alkalomra lehetőleg kicsinosította magát, aztán tánczolnak a máglya körül a család többi tagjaival s jó barátaikkal és barátnéikkal, hogy — a mint a közhit tartja — tűz legyen a gyermekeikben.

Némely vidékeken csak az asszonyok végzik a tánczot, a fiatal férfiak pedig a templomban meggyújtott gyertyát tartanak a kezeikben. A nézők tapsolnak s a „Krisztosz phárász” kezdetű himnust éneklük. A bortermő vidékeken csakis száraz venyigékből rakják a máglyát s egy fiatal férj gyújtja meg a templomból hozott égő gyertyával. A máglya körül meghordozzák az utolsó évben született gyermekeket, a nézőket pedig kis süteményekkel és sorbettel kínálják meg. A templomokban is világítanak s minden örmény meggyújtja a maga gyertyáját a fő-oltár előtt függő lámpánál, aztán az égő gyertyával haza megy s a házbeli méceszt is meggyújtja.

Más vidékeken meg a templom udvarán gyujtják meg a máglyát, sőt néhol magában a templomok belsejében. A papok himnuszok éneklése közben körüljárják a máglyát, a mely szokás hajdan nagyon el volt terjedve.

Általánosan elterjedt vélemény a keleti örményeknél, hogy Világosító-Szent-Gergely adta meg a keresztény jellegét a régi pogány Deréndász-ünnepnek,²⁾ melyet nem volt képes eltörölni; a mint hogy az ősrégi Vártávár-ünnepet

¹⁾ A Gergely-féle naptár szerint febr. 14-én és a Juliusi-naptár szerint febr. 26-án.

²⁾ *Στηριχτισμα* = *σθησις διηρησιστος*, occursus Domini, sive Purificatio Beat. Virg. Mariae

is ő alakította át Úr színe-változásának ünnepévé. Örmény írók azt tartják, hogy a Deréndász azonos értelmű a „Diri h á n t e s z” kifejezéssel (ünnepé Dir-nek, a ki a régi örmény mythologia szerint az istenek írója volt. „Armenia“).

A régi örmények új-év (nor-dári) napját tavasz kezdetén (márcz. 21) ülték meg; mert úgy okoskodtak, hogy az elöregedett ó-évet tél végén temetik el; tehát az új-év, mely oly fiatal, mint a ma született gyermek, a tavasz első napján kell hogy kezdődjék. Ezt a szokást részben még mai napság is követik Örményország belsejében. Ugyanis márcz. 21-én, mely nap majdnem mindig nagybőjt közepére esik, az örmény nép, a falusi örmény nagy vigadalmakat rendez; mert ezen nap üdvözlí a természet első napját. Kijönnek a házukból és sajtáságos játékot játszanak (cziársáv gé chághán); kimennek a rétekre, mezőkre, a marhát az istállóból kibocsátják. . . és egymásnak „jó évet“ (բարի սարի) kívánnak. . . Ennek a szokásnak emlékét apáink a beköltözés alkalmával még őrizték; gyermekkoromban az öregek még mondogatták, hogy az, ki nagybőjt közepén (hamvazó szerda után következő negyedik szerdán) a városunk határán elhuzodó keleti dombra felmegy, — „veres csizmát“ (= ajándékot) kap; mert a régi ősök is osztogattak új-év napján ajándékot. . .

3. Fejezet. Húsvéti piros tojás.

A kath. egyházban húsvét reggelén megszenteltetni szokott étkek közül a piros tojás a feltámadás jelképezése gyanánt jött szokásba; mert miként a szárnyas szétrepeszti a tojást s abból elevenen lép ki, — a föltámadással Üdvöztünk is új életre lépett ki koporsójából. Ama szokás tehát, hogy húsvétkor különböző színű tojások képezik az alkalmi ajándékot, lényegileg az érintett egyházi hagyomány szellemében gyökerezik. Annyival érdekesebb tehát megtudnunk, hogy a húsvéti színes tojások Örményországban is állandó hagyományos szokást képezvén, azok az ottani gyermekvilág ünnepi örömei sorában épp oly nevezetes szerepet játszanak, mint mi nálunk Európában. Váhán Bárdizágczihi nevű konstantinápolyi örmény pap

nem régen Krétából egy régi örmény naptárt hozott, melyben a húsvéti ünnepély leírása végén ez áll: „Azután haza mennek az örmények és piros tojást esznek“. („Armenia“ 1888. évfolyam 158. lap).

4. Fejezet. Húsvéti örmény népdal.

Az örmény anya, leányát az élet számára neveli. Megszoktatja háziasságra; járattja iskolába; de megtanítja sütni, főzni, varrni is. Régen, midőn e dal keletkezett, az örmény asszony tudott fonni, szőni is. Az ötvenes években, midőn a vázson megolcsúlt, vetették ki a hazai örmények az osztovátát a szobából. A nagybőjt hét hete alatt sok fonalt font a leány; de letette húsvétra a guzsalyt és így dalolt (az örmény dalt magyar fordításban is közöljük):

Zádíg, zádíg párov egár,
Tun mjér déghé párov egár.
Orén achté funt mánéczi,
Gárdársárész ilig léczhuczi,
Liszér jév ruthág máséczi,
Khérdinkhész i védksz icsuczni.
Gármér hávgith, szirun hávgith,
Szirágánisz háur hávgith.

Húsvét, húsvét Isten hozott,
Helységünkbe Isten hozott.
Hét fontot naponként fontam,
Orsomra fonalt sodortam,
Gúzsalsal, munkával kinlodtam,
Bő verejtéket hullattam.
A mit küldök: piros tojás.
Vedd kedvesem: az száz tojás.

5. Fejezet. Karácsonyi ajándék.

Az erdélyi örmény népélet egyik érdekes jelenségéről teszek a következő sorokban említést: a kántálás városunkban is szokásban van. A gyermekek karácsony napján reggel és az ünnep előestéjén házról-házra járnak és magyar énekeket énekelnek. Évekkel ezelőtt az Üdvözítő születésére vonatkozó énekek szövege örmény volt. Ime egy ilyen ének-töredék:

Hiszus gulá, Pálul cshika, Phésé gédrádz, Ná páluládz . . .
Duveczhek ézbánész,
Or erthám pánész.

Magyarul: Sir a Jézus, mert nincs pólyája; vág (a Szűz-Anya) ruhájából és abba pólyálja . . . Adjátok (a kántálásért járó) pénzemet, hogy dolgomra menjek.

Régen a kántorok is jártak kántálni, később a nagyokat eltiltották a kántálástól és csak a gyermekeknek engedték

meg a kántálást; ezt tanusítja a városi közgyűlésnek következő határozata: „Az apró gyermekeknek meg van engedve a kántálás, de ezek is csak estveli harangszóig („Ave Maria“) járhatnak; ellenben a nagyobbaknak ezen ünnepi napokban kántálni nem szabad.“ (Vár. lev. 1803—1477 sz.).

Volt idő (a XVIII. század első fele), midőn a gyermekeknek sem volt szabad kántálni. Ugyanis Verzár Lukács plebános a város főbirájához intézett örmény nyelvű iratában ezeket mondja: „*նշ քաղցի տղայ, ոչ օգլու ղի՛ն, քաղի՛ն սլաւոյ օրէրննն*“ (vécskh khághkhi dēghákh, vécskh ozgá tihe khálin ájszbesz orerun: se városi, se másfelől jött gyermekek ne járjanak ilyen napok alatt — kántálni).

6. Fejezet. Tavaszi népszokás Örményországban.

Orosz-Örményországban (Ararát-tartomány) van egy falú, melynek neve Chácshig (örmény szó: kis kereszt, keresztcske). Ettől nem messze terül el egy épület, mely nincs befödve. A néphit azt tartja, hogy angyal vetette le fedelét a völgybe. Az épület falain belül a földön egy faragatlan kő hever, melyen két, keresztet ábrázoló jelvény látható. E helyet, hová Chácshig lakói búcsúra szoktak járni, Êngzaráthnak nevezik. Êngzaráth — állításuk szerint — meggyógyítja az emberek és állatok fájdalmait. A szomszéd falvakban sok állat pusztul, míg Chácsighban, az êngzaráthi erő miatt, még egy bárány sem döglik el. — Alig olvadt el tavasszal az utolsó hó, a chácsighiak marháikat, barnaikat Êngzaráth közelébe hajtják; itt leölnek egy fiatal állatot; fogadásuknak eleget tesznek és marháikkal haza térnek. Évenként húsvét napján Chácshig falúban benn csak a nyomorékok és a nagybetegek maradnak, ellenben az ifjak, öregek, leányok és gyermekek mind Êngzaráthba mennek; magukkal viszik az ökröket, teheneket, lovakat, juhokat, kutyákat, macskákat. Az emberek vigadnak, esznek-isznak. A tejelő juhokat és teheneket mind megfejjik és a tej egy részét a falú szegényei közt osztják ki, a többibe rizskását főznek (gáthnábúr), azután két nagy asztalt terítenek: egyik mellé ülnek a nők, a másik mellé a férfiak. („Armenia“ 1890. évfolyam, 255. l.).

7. Fejezet. Nemzeti szokások — a hazai örményeknél.

A nemzeti szokások két osztályt képeznek. Az első osztályba sorozom azokat a szokásokat, melyek a gyakorlatból már kimentek; ellenben a második osztályhoz tartoznak azok, melyek még most is gyakorlatban vannak.

I. A gyakorlatból kiment szokások:

1. A „kántálás“ és „Miatyánk“-mondás. E szokás eredete régi: a Szamosújvárt létezett „Szent-Háromság-társulat“ szabályzata „Kötelességek és irgalmasági cselekedetek“ című fejezetének 9. pontja ezt mondja: „Karácsonykor, midőn kántálni és húsvét hétfőjén, midőn házról-házra „Miatyánk“-ot mennek mondani az ifjak, elől menjen a pálczával (elnöki pálcza) a mársálek, utána a prefektek, azután az ifjak. Ezen alkalmakkor viseljék az ifjak magukat illedelmesen, lármát ne csináljanak és italt sehol se igyanak.“ E vallásos szép szokás sokáig tartotta fenn magát; később az ifjak helyett a kántorok jártak kántálni, a XIX. század ötvenes éveiben a kántorok elmaradtak és helyettök a fiúk kántáltak.¹⁾ A kántálást és az új-évi üdvözlést csak egypár évvel ezelőtt szüntették be Szamosújvárt.

2. Örkiáltás. Szamosújvártt 1809-ig éjjelenként az örök így jelezték az időt: „Ághothkh áreczhekh, éz Ászduádz chéntreczhekh, éz Dirámájr szurp Ászduádzádziné páréchosz chéntreczhekh, éz gérágé ágheg thágheczhekh, éz dsiráché ánczhuczhekh. — ze széháté inn e.“ (Magyar jelentése: Imádkozzatok, az Istent kérjétek, az Úr anyját, a szüz Istenszülőt szószólóul hívjátok, a tüzet takarjátok be jól²⁾, a gyertyát oltsátok el, — mert 9 az óra). —

¹⁾ L. ezen cikkely (XIX.) 5. fejezetét.

²⁾ Hamuval takarták be az élő szenet — vastagon. Be kellett takarni, hogy el ne aludjon; mert akkor gyufa nem volt (A gyufát csak a mult század ötvenes éveinek elején találta fel egy magyar ember!) és így élő szénnel gyújtottak gyertyát, tüzet: kiszedték fogóval a hamú alól az életben maradt szenet és addig fújták, míg — nagy nehezen lángot adott. Ez a láng gyújtotta meg az oda nyújtott gyertyát; de azért a nagy beteg százszor is meghalhatott a sötét éjben, mert az élő szénnek nem mindig volt kedve — lángot adni!

1839-ben a kiáltás előtt és után csörgetyüt kezdettek használni és e szavakat: „Èz gèràgè ágheg thágheczhekh, èz dsiráchè ánczuczhekh“ kihagyták. Az ötvenes években megtartották a csörgetyüt, de az örmény kiáltást ezen magyar szavak váltották fel: „Kilenczet ütött az óra.“ Később kimaradt a csörgetyü, mit kevés ideig pótolta a a síp. Most nincs sem csörgetyü, sem síp, sem kiáltás. . .

3. M á d á g h. A mádagh (*մաճաղ*) örmény szó jelentése: új, fiatal, gyenge, pl. mádagh (*որթ*) vort fiatal borjú. Mádaghnak nevezték azt a húst, mit apáink évenként a nagyobb ünnepek előestéjén a szegények közt kiosztottak. Egyik leöletett tiz bárányt, másik öt juhót, a harmadik két borjút, a negyedik egy marhát. . . és a húst nyersen (elkészítetlenül) a szegények közt kiosztották. A m á d á g h, mit a holtak emlékezetére tettek, irgalmassági cselekedet. E szép szokást, mi Szucsávában ¹⁾ (Bukovina) még életben van, mi csak nagy ritkán gyakoroljuk. Régen gyakori volt a mádagh. Két esetről itt is teszek említést:

Adtam — mondja a főbiró 1719. máj. 14. kelettel ellátott „defter“-ében — négy juhért, melyeket a városért áldoztunk fel, — hét magyar frtot (*սո՛վի դ ուշխարի, որ խուրճաւն արկնք բարբնն սէւար*: dévi cshorsz ocshchári, or churbán árinkh khághin szebè).

Adtam egy tehénért, melyet Szt-Jakab-bucsúja (napján) áldoztunk fel, 12 magyar frtot (*սո՛վի ա՛ իրիմի՛ն, որ ար Աղոբայ ուխոնն [ուլա՛ս] սո՛վնք խուրճաւն*: dévi meg govimè, or szurp Ágopáh ughdin dévinkh churbán. L. az 1719-ről vezetett „defter“-t).

4. H o k u h á c z (hoki: lélek, hácz: kenyér; hokuhácz: az elhalt lelkéért adott éték, lakoma, halotti tor). Temetés után asztalhoz ültették a jelentkező szegénységet, a feltálatl étkek közt mindig ott volt a „hokueruszta“. [L. „Táplálkozás“ című (VIII.) cikkelyt]. Ujabb időben a hakuhácz elmaradt és a helyett a halottas ház előtt összegyűlt nem-örmény szegények ²⁾ közt pálinkát, kenyeret, szalonnát vagy pénzt osztogattak. Azonban a koldulás

¹⁾ L. a XVIII. cikkely első bekezdését.

²⁾ Azért csak a nem örmények között, mert örmény nem jött; mert az örmény szégyennek tartja — a kéregetést!

ezen újabb neme, mely a háziakra nagy alkalmatlansággal járt, egy-két évvel ezelőtt betiltatott (Szamosújvárt).

5. Gyertyatartó ifjak (faciger-ek). „Minden ünnepe- és vasárnap — így szól a „Szent-Háromság-társulat“ szabályzatának 7. pontja — a mársálek kirendel 6 vagy 4 ifjút, kik a nagy-mise alatt (a szentélyben) a „Hájr mjér“-től az „I szurp szurpén“ utánig térden állva tartják kezeikben az égő viaszgyertyákat. Körmenetek alkalmával nemcsak az alapítók, hanem azon tagok kezeiben is, kik évi tagdíjukat kifizették, égő viaszgyertyát adjanak.“ (L. „Szamosújvár város monográfiája“ harmadik kötet, 65 lapját). A társulat feloszlása után is a facigerek megmaradtak; én a múlt század ötvenes éveiben Szamosújvárt még láttam „gyertyártó ifjakat;“ 10—15 évvel ezelőtt Szamosújvárt a férfiak még égő viaszgyertyákkal kezeikben járták a körmeneteket. Most nincsenek sem „facigerek,“ sem Chácshig (így hívták a kereskedő-társulat utolsó szolgáját) nem oszt körmenet előtt a jelentékenyebb állású férfiak között viaszgyertyát. . . (Gyergyó-Szent-Miklóson még mai napság is vannak „faciger“-ek: 6 egyén gyertyát tart, a hetedik kezében pedig „kávázán“ (pálcza) van; ezek fizetésért elmennek temetésre is. Ekkor gyászba öltözve visznek gyertyát).

6. Az ifjúság a menyekzőkön és körmeneteken jelen volt. „Az ifjú (L. a „Szent-Háromság-társulat“ szabályzatának g) pontját), ki menyekzőt akar tartani, megkéri a társulatot, hogy — mostani szokás szerint — rendelje ki menyekzőre az ifjakat.“ „Minden ifjú tartozik a körmeneteken jelen lenni (L. a mondott társulat szabályzatának 8. pontját); a mársálek — pálczával kezében — állítja őket kettős rendekbe“. E szabályzat szerint eddig tartoztak az ifjak körmenetekre és menyekzőre elmenni; most csak az megy menyegzőre, kit meghívnak és körmenetre, a ki — akar.

7. Alamizsna-osztás. „Minden szegény örmény férfinek (L. a „Világosító-Szent-Gergely“ című társulat szabályzatának 7. pontját) és minden nyomorult özvegy asszonynak, — mert ezek szégyelnek alamizsnát kérni — a provisorok húsvét- és karácsonykor — a jövedelemhez

képest — a társulat ládájából alamizsnát oszszanak. Azért a két utolsó provisor nagy kedden házról-házra járjon perselylyel és gyűjtsön alamizsnát a szegények számára. A begyűlt pénzt átadják a diktátornak, ki a provisorokkal együtt még tesz ehhez a ládából, aztán kioszszák a szegény örmények között.“ A „Szent-Anna-társulat“ szabályai is gondoskodtak az alamizsna-osztásról: „Húsvét és karácson ünnepe előtt az özvegy és szegény asszonyoknak a társulat ládájából alamizsna adassék“ (6 pont). E társulatok feloszlása óta a szegényekről vagy az emberbaráti intézmények (szegény-házak), vagy a könyörületes szívek, vagy az illető örmény helységek pénztárai gondoskodnak. A perselylyel Szamosújvárt utoljára néhány évvel ezelőtt egy szegényházi (Karátsonyi Emanuel-féle intézet) férfiú járt („Áchpár Kírkor“).

8. Szentmise Oxendius püspök lelkeért. „A minden tiszteletre-méltó (Verzereskul) Oxendius püspök úr lelkeért, ki nemcsak e város (Szamosújvár) alapításáról, hanem a nép lelki javáról is gondoskodott, évenként két misét mondasson a társulat.“ (L. „Szent-Anna-társulat“ szabályzatának 7. pontját). Sajnos, hogy ez a kegyeletes szokás is feledékenységre ment.

9. Temető-testvérek. A mult század hetvenes éveiben láttuk utoljára temetésen azt a három, egyenruhába öltözött (széles karimájú fekete kalap és fekete-zöld köpeny) férfiút, kik közül egyik a megváltás jelvényét vitte, másik kettő tartóba helyezett vastag égő viaszgyertyát tartott kezében. Ezek maradványai voltak a „sírásó ifjak“-nak. „Bábér“ (öregek) nevet viseltek és megjelenésökért bizonyos díjt kaptak. (L. alább ezen fejezet 10. és 11. pontját).

10. Sírásók. Városunk alapítása óta majdnem Mária Terezia uralkodásaig (1700—1780) a kereskedő ifjak voltak a sírásók. Ezen gazdag, iskolázott ifjúság soha sem panaszkodott, hogy a régi szokás milyen nehéz terhet rótt vállaikra. Nem egyszer úgy feltörte az ásó, kapa tenyereiket, hogy alig voltak képesek a boltban irótollat, singet forgatni; . . . mégis zugolódás nélkül eljártak köteles tisztjökben, 1773. júl. 29-ig. Ekkor egy kihágás miatt eltiltotta a város az ifjakat a sírásástól és ezt a határozatot hozta:

„Sírásokat a város rendel, de azért a társulatok kötelesek ezután is temetésre menni és a halottat vinni“ . . . Később a megváltozott viszonyok a sírásást felfogadott, fizetett sírásókra bízta.

11. Száz évig (1700—1799) a kereskedők vitték a halottas-koporsót a temetőbe; csak 1799 ján. 12-én mentettek fel e terűh alól. Ugyanis a mondott napon tartott városi közgyűlés köszönetet mondott a kereskedőségnek eddig teljesített kegyeletes szolgálatjáért és a halottak kivételét a fizetéses¹⁾ sírásók, kiknek számát hatról nyolczra emelte, kötelességévé tette. A nyolcz közül hatnak a város csináltat fekete köpenyt. Ez a hat viszi a halottat „taxa“ szerint. Mehettek a sírásók temetésre köpeny nélkül is, de akkor mit sem kaptak; ellenben, ha köpenyeiket felöltötték, a halott családja 1 frtot és gyermekhalottért 40 krt adott nekik fejenként. . . Ezen díjak fele a rendezőség pénztárába ment, másik fele a sírásóké volt. (Vár. lev. 1799—46 sz.).

12. Az alatt, míg a halotti mise után a pap „sír szentelt,“ a régi szokás harangoztatott; 1800-ban azonban Korbuly Kelemen esperes-plebános azt javasolta a közgyűlésben, hogy ha a pap régi halottért misézik, „sír-szentelés“ alatt a harangok ne huzassanak meg. Erre a városi gyűlés azt határozta, hogy ezentúl csak akkor huzassanak meg a harangok (sír-szentelésről van szó), midőn temetés után való napon a sír, vagy a formalis tumba megszenteltetik.“ (Vár. lev. 1800—44 sz.). Legújabb időben ez a kegyeletes szokás újra életre kel; van Szamosújvárt a plebániái örmény kath. templomnál két alapítványos segédletes mise, egyiket néhai Lukácsi Kristófért és a másikat felejthetlen, jó leányom lelki üdvéért mondják évenként nevenapján (Veronika, febr. 4 ; mindkét alkalommal mise után a sír-szentelés tartama alatt — harangoznak.

13. A tisztviselőség elment vásár- és ünnepnapokon templomba: „A tanácsbeli tagok — nemzeti szokás szerint — mindnyájan együtt ültenek két

¹⁾ A fizetést az Edí(l)tuus pénztára adta; ha „ez nem lenne elég, pótolja a város.“

padban ünnepnapokon — a templomban. (Vár. lev. 1821—1720 sz.). A hatvanas évek óta nem igen volt nálunk (Szamosújvár) ezen szép szokás gyakorlatban; azonban derék új polgármesterünk: Tódorfi Lukács kezdi ezen követésreméltó szokást újra életbe léptetni...

14. Pálcza- és kard-viselés. „Ezután csak a tanácsosok, centumvirek és nemesek viselhetnek pálczát vagy kardot. A társulatok elnökei is viselhetnek privilegiumuk értelmében (szárésztá); de az alelnökök (*quintus*) nem viselhetnek; ellenben öreg emberek festetlen (nem festett) pálczát viselhetnek. A mi polgárainknak megtiltottuk a pálczahordást; így tiltjuk meg a más városokból ide jött mesterembereknek, legyenek azok akár magyarok, németek, vagy oláhok — kivéven ezek közül is a nemeseket. Ezeket határoztuk 1775. febr. 15-én Lászlóffi Bogdán, Verzár János.“ (Vár. lev. Örmény prot. III. köt. 248—250 lap).

15. Az „evangeliumos-könyv megcsókolása“-ról és a „kereszt-vétel“-ről szóló divatlan szokásokról (L. Szamosújvár város monográfiája, I. kötet, 232 lapján 22 pont alatt) más helyütt volt szó.

II. *Most is gyakorolt szokások:*

1. Égő mécs a szoborkép előtt. Igen szép valóságos szokást honosított meg Ábágár legelső keresztény örmény király (3—35 Kr. u.), ki a nem emberi kéz készítette Krisztus-képet, melyet az Üdvözítő látogatására Edesából Jeruzsálembé ment örmény küldöttségnek maga Jézus adott, a főváros (Edessa) kapujára helyeztette és elejébe égő mécs-et tétetett. A király, kinek hittel teljes kéré levelére Jézus parancsára Tamás apostol választ irt (L. Chorenei Mózes, Nagy-Örményország története, eredeti örményből fordította Szongott Kristóf, 119 lap) példáját követte a nép. Még a kiköltözött örmények is hódoltak e szép szokásnak. Bár merre mentek, házaik homlokfalába fülkét építettek és abba szoborképet helyeztek. Szamosújvárt még most is van 34 fülkés ház, melyek közül sokban van szoborkép (Szt-Háromság, Sarlos-Boldogasszony, Szűz-Mária a kis Jézussal . . .), 28 fülke pedig üres. A Szent-Háromság napját megelőző szombaton délután 3 óraker

(vecsernye kezdete) azon szoborképek eleibe tett mécsket gyujtották meg, melyek a Szent-Háromságot ábrázolták; ellenben a Szűz-Mária ünnepeinek előestéjén a Máriát ábrázoló szoborképek előtt égtek a mécsesek estig. Utoljára az Ábrahám-féle háznál (Szamosújvár, Felső-viz-utca) láttam néhány évvel ezelőtt ilyen égő mécsset, mit néhai Ábrahám Antal volt városi hivatalnok helyezett a kép elébe — saját kezüleg.

2. Égő szentelt gyertya. Nem egy-két háznál égetnek minden szombat délután szentelt gyertyát (Gyertyaszentelő Boldogasszony, febr. 2.) a Szűz-Mária tiszteletére. Némely helyütt a gyertya (3 órától estig) az asztalon ég; más háznál a falon függő Szűz-Mária képe mellett két felől levő tartókba teszik az égő gyertyákat.

3. Barka-égetés. Egy-egy háznál zivatarkor szentelt barkát (virágvasárnap) vetnek a tűzbe, hogy Isten óvja meg a házat a mennykőcsapástól. Más helyütt ilyen alkalommal is csak szentelt gyertyát gyujtanak, vagy szentelt vízzel¹⁾ (vizkereszt-napja) hintik be a szobákat és a ház népe buzgó imában kéri az Urat, hogy a város határáról, háza környékéről távoztasson el minden bajt.

4. Az új ház beszentelése. A háztulajdonos addig be nem költözik újon épült házába, míg a pap azt az egyház szertartása szerint be nem szentelte.

5. Zöld-ágak. Nagyobb ünnepek (Úrnap, Szent-Háromság, a templom felszentelésének évfordulója, Világosító-Szent-Gergely . . .) előestéjén a város erdejéből szekerekkel hozzák a zöld-ágot és a frissen kaszált zöld füvet; a füvel a körmenet útját hintik be, a zöld-ágakkal pedig a templomot és a piacot díszítik. Úgy látszik, hogy

---

¹⁾ Megtörtént Szamosújvárt a következő eset: Éjszaka zivatar támad; felkel ágyából a házi asszony, előveszi a szentelt vizet, megjelöli homlokát a szentkereszt jelével, behinti az egész szobát . . . és azután újra lefekszik. Reggel ő ébred fel előbb és férje ágya felé tekint. „Mit csináltál férjem uram, hiszen arczod egészen tentás, aztán ágneműd is csupa tinta.“ — „Látnád, hogy milyen vagy te, az ördög nem feketébb náladnál. Nézz csak a tükörbe?“ — De az asszony nem a tükörbe, hanem az almáriomra nézett, hol egymás mellett két egyenlő nagy üveg állott. Ő onnan azon éjjel a szentelt víz helyett a sötétben a tintás üveget vette kezébe.

e szokás eredete visszanyúl még a pogány ó-korba; de — mivel ártatlan — az egyház ezt nem helytelenítette. (L. a XVII. cikkely [Népelet] 1. fejezetét).

Kisebb közlemények.

A kolozsvári V.-Szt-Gergely-erekye. A kolozsvári V.-Szt-Gergely-alap félszázados jubileuma emlékére a kolozsvári Bogdánffy család ennek a V.-Szt-Gergely kultuszát ápoló örmény alapítványának a tulajdonába bocsátott egy V.-Szt-Gergelytől eredő esont-erekyét, melyet említett örmény család egyik mechithárista tagja hozott magával a velencei (San-Lazzaro) örmény kolostorból. Az üvegfedelű medaillonba foglalt szent maradványok hitelességét örmény szövegű okmány igazolja, mely magyar átírásban így hangzik: Hiszuszi Kriszdoszi dzára Kevork vártábjed Hü r m ü z i á n, vagharmuthiámpën Ászdudzo jév snorhiv árakhjélágán káhun árkhiebisz gobosz Szüniác jév énthánragán áppá méchithárián uchdin. Végájémk ár ámeneszian zi i szèdujk jév i hávádárim deghvocshe háneál jév néschárkhész ájsz Szurp Márkárídái guszín, Szurp Gádárinéi guszín, Szurp Krikori luszávorcsin, Szurp Ándoni áppáji. Zor jész i duph bégéndzi zedeghjál jév mióv ábágjáv ámráphágjál, jév gármérátheliv bëntjál, jév bárkhjevezcák gëren hánczin gám héjgheczisz jév hághotháránész ténel i pázmoczhi, i phársz Ászdudzo jév i bádiv szër poczh norá. Zájsz ámenájn gënkovész mérov jév czernákërovész váveráczuczémk. — Dëváv i térán vánaéc, vor i gëghéz vánsz szërpujn Gházáru i Venedig. I. tuvágánuthiánész hájoez *1832.*, hámi phërgutheán méro 1851. hergodászanérorthi ávur ámszuánën májjszi. Kevork V. Hü r m ü z, árkhiebisz gobosz jév ájlën. H. Hámázász V. T e r d z s i m á n, ádnátëbir. Ime a magyar fordítás tartalma: Jézus Krisztusnak szolgálja Hü r m ü z i á n György doktor, Isten könyörületességéből és az apostoli szentszék kegyelméből szüniai érsek és a mechitháristarend főapátja. Bizonyítjuk mindenkinek, hogy hiteles és megbízható helyről vettük ezt az erekyét, mely magában foglalja Szüz-Szt-Margit, Szüz-Szt-Katalin, Világosító-Szent-Gergely-nek és Szt-Antal apátnak (esont) maradványait, a melyeket egy rézből készült medaillonba helyezve, üveglappal ellátva és vörös selyemszállal megerősítve és hivatalos pecsétünkkel lepecsételve adtuk, hogy viseljék magukon, vagy templomokban és a kápolnába tegyék nyilvánosságra az Isten dicsőségére és az ő szenteinek tisztületére. Mindezeket a mi pecsétünkkel és a mi sajátkezű aláírásunkkal tanusítjuk. Kiadtuk a velencei Szent-Lázár-szigetén lévő kolostor kapujából. Az örmény időszámítás szerint 1306-ban (+ 551) és üdvözítésünknek 1857-ik esztendejében, május hó 12-én. Dr. Hü r m ü z György érsek stb. dr. T e r d z s i m á n Hámázász tyta titkár.

A meglehetősen megviselt és restaurálandó okirat homlokán viseli az érseki czimert, egyik mezejében a mechitharista kereszttel. A czimer körül ott láthatók a püspöki jelvények és a két kigyó-fejben végződő vártábed-páleza, mely az egyházbjogtudori méltóság örmény szimboluma. Ugy az ereklye-kapszulán, valamint az okmány alján is a hiteles érseki pecsét foglal helyet. A kegyeletes szép adomány Bogdánffy Mihály útján került a kolozsvári V.-Szt-Gergely-alap tulajdonába, mely okból egy reliquarium beszerzésére gyűjtés van folyamatban.

Szent-István király szobra a szent Benedek-rendjének ősi monostorában, vagyis a híres monte-cassinoi főapátságban is felállítatik. Ugyanis a rend kiválóbb jótevőinek emlékét ott egy-egy szoborral akarják megörökíteni, — miért is dr. Récsy Viktor megkeresésére elhatározták, hogy II. Henrik szobra mellé fölállítják Szent-István, első magyar királyunkét is, a ki tudvalevőleg Pannonhalmán, továbbá Zalaapátiban, Pécsváradon és Bakonybélben szintén benediktinus apátságokat alapított; s a benzés hittérítőket és általok a keresztény katolikus civilizációt ő hozta be hazánkba.

Irodalom és művészet.

Az orosz-örmények vesztesége. A neves énekművész Kára Murza, kinek évek hosszú sora alatt legfőbb törekvése volt nemzetfelei: az örmények között a rendszeres énekészetet terjeszteni és különböző városokban örmény énekes-karokat szervezni — Tiflisben hirtelen meghalt.

A velencei Murád-Ráfael-féle örmény főiskola növendékei közül többen látogatják a velencei királyi műiskolát (R. Scuola d'Arte Veneta). Ezek közül 1901. márcz. 26-án a következő három örmény ifjú nyert pályadíjat: Hovhannesz Szdephánián festő kapott két díjat és pénzbeli jutalmat, — Eruánt Náhábédján festő díszoklevelet és Háruthiun Sziruneán szobrász pedig, ki csak az első évfolyamot végezte be, a pályadíjon kívül még pénzbeli jutalmat is kapott.

Közgazdasági élet.

Örmény ipar. A sebastiai örmény fiú-árvaintézet növendékei által készített csinos székeket és karos-székeket Európaszerte keresik. A napokban küldött az intézet székeiből Konstantinápolyba és Moskvába is. A konstantinápolyi örmény patriarkha dicsérő iratot küldött az intézet előljáróságának; a moskvai örmények pedig az általuk megrendelt székeket egyházukban helyezték el...

A fegyenczipar korlátozása a hazai kisiparosok és ipari munkásoknak régóta egyik közóhaját képezi. Most tehát az igazságügyi miniszteriumnál tervbe vétetett az egész fegyenczipar

megreformálása; a melyet fokozatosan akarnak végrehajtani. A terv szerint első sorban a feyenczek munkáját kizárólag oly ipari czikkek előállítására akarják szorítani, melyeket hazánkban nem gyártanak, hanem a külföldről importálnak. Másodsorban pedig termő földek megvásárlása is czélba vétetett, melyeken a gazdasági munkát a feyenczek által végeztetnék el. Egy ily munkatelepet már legközelebb szándékoznak a feyenczek részére berendezni.

Mi ujság az örmény világban?

Örményország magyar kormányzója. Emlékezhets az olvasóközönség a politikai lapok néhány év előtti közleményeire, Kállay Bénéi, közös pénzügyminiszterünknek nyíltan emlegetett örmény „alkirály”-ságára vonatkozólag. Most az örmény nemzet, török részről régóta folytatott kiirtásának meggátlása czéljából a belga fővárosban, Brüsszelben tartott európai nemzetközi kongresszuson többi közt szóba hozattott, hogy a szultán és az európai hatalmak egyetértésével Arménia közigazgatásának élére, Törökország területi épségének fentartása mellett, egy európai semleges ország állampolgára volna kormányzóul kinevezendő. Ki mondhatná meg vajjon nem új-e föl ismét ez alkalomból a magyar Kállay Bénéi jelöltsége is, mint bevezetés az örményországi reformok kapcsán korábban megpendített alkirályságához?

Mészárlás Örményországban. Batumból máj. 9-iki kelettel ezt táviratozzák a párizsi „Liberté”-nek: „A kurdok ujra elkezdették szomorú munkájokat Széghertben és Pérában (?). Az a hír van elterjedve, hogy a Porta parancsot adott arra, hogy az örmény népet meg kell semmisíteni. Tegnap délután a piacz közepén egy kurd törrel megütött egy Minász Hászimateán nevű öreg örményt. Pérában pedig megöltek a kurdok 27 örményt és házaikat felgyújtották.”

Az orosz-örmények száma. Az cesmiádzini katholikoszzi hivatal által készített és az orosz belügyminiszterhez beküldött hivatalos kimutatás szerint az Orosz-Örményországban és a Kaukaszban élő örmények száma: 1,131,474, kik közül 600,483 férfi és 530,991 nő. A papok száma 1547; zárda 79, templom 1327; van 6 egyházmegyéjük. Városokban lakik 217,133 és falvakban 914,341. (Ebbe a számba nincsenek bele számítva azok az örmények, kik közelebbről költöztek ki Török-Örményországból, hogy orosz alattvalókká legyenek; valamint az örmény szertartású róm. kath. és protestáns örmények, ki bele nem vétettek az cesmiádzini kimutatásba).

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája.

„Szamosújvár második képviselője“ — a mint Zichy Jenő gróf magát a helybeli iparos-egyletnél, Karátsonyi Aladár gróffal együttesen tett látogatása alkalmával elnevezte, — személyesen vett részt és ünnepélyes óvációk központja volt a montenegrói szerb fejedelemség uralkodó-családjának, Mirkó herceg házassága alkalmából közelebről lefolyt nászünnepején; a hol Zichy gróf megjelenése élénk éljenzéssel („zsvivó“-felkiáltással) viszonzottatott. A feketehegyi kis szerb testvérállam székesfővárosában, Cettinjé-ben, nagy feltűnést keltett a mindenütt kedves magyar grófnak pompás nemzeti diszöltözete is. Megjegyezzük ennek kapcsán, hogy a szultán képviselője: Turkhán basa (a ki nemzetiségére nézve örmény) a nászünnepejéről, illetve a póla-i hajóindulásról lekéselt; noha a hajó felőráig várakozott megérkezésére.

Katholikus tudomány-egyetem fog felállíttatni, az erdélyi püspökség székhelyén, Gyulafehérvárrt, — a melynek pénz-alapja részint már rendelkezésre áll, részint pedig a róm. kath. status igazgatóságának f. év július havában, Majláth gróf, fáradhatlan jeles főpásztorunk elnöklete alatt tartott gyűlésbeli határozata folytán az illetékes forrásokból egybe fog gyűjtetni. A megindított akció felett lelkünkben örvendezünk.

Schlauch bibornok, Nagyvárad elhunyt, böles és magasztos lelkületű püspöke, a magyar-örmény családok iránt többször érezte kegyes és szívélyes rokonszenvét. Így, mint Szathmár püspöke, örmény házi orvost tartott, a jeles dr. Lengyel Géza személyében, — Temesváron báró Dániel Ernő, volt kereskedelemügyi miniszternek keresztapja volt, — Lukács György, elhunyt belügyminiszteri államtitkár boldogult nővérének, Lukács Annának, (Szilágyi Dezső édes anyjának) temetését ünnepélyes segédlettel ő végezte, s a magyar politikai közéletben szerepelt örmény-hazafiak közül is többekkel barátságos viszonyban állott.

Szent László városa: Nagyvárad egy év leforgása alatt vesz-tette el három legkiválóbb magyar vezérfiát. Mult év jelen időszakában halt el Szilágyi Dezső, — utána Tisza Kálmán. — s legutóbb Schlauch Lőrincz. Az első részben örmény, az utóbbi német származású, — mindhárom rendkívüli tehetségű, s kimagasló életpályáját tekintve ünnepelt férfiú volt a magyar közélet terén.

Magyar diákok a Kaukaszban. Az egyetemi hallgatók kaukaszai expediciója az Alexij hajón jún. 20-án érkezett Batumba, a honnan még az nap estve vasúttal Kutaisba mentek. Két napi tartozkodás után, miután a rendkívül érdekes várost és a közelben levő Gelati kolostort megnézték, a déli Kaukasz első furdőjébe, Borzsomba mentek. Onnan kirándultak a Zaheresucsra és a remek-fekvésű Tuszhári tóhoz, a hol egy örmény gazda vendégei voltak. Negyvenhét kilométernyi gyalogolás után visszatértek Borzsomba s az éjjeli vonattal Tifliszbe utaztak. Tifliszben két napig maradtak. Puskariu konzul szives vezetésével megnézték a város nevezetességeit, a kaukaszai muzeumot a Zichy- emléktáblával, a színházat és egyebeket. Június 28-án reggel az utazók elindultak Wladikaukáz felé. . .

— A mikolai búcsújáró-templom felügyelőlége a napokban adta ki a folyó évre itt helyt a többet ígérőnek az étel- és italárulási kizárólagos jogozatot. . . És ez a körülmény alkalmat szolgáltat nekünk egy jóakarató megjegyzésre. Ugyanis köztudomású, hogy a felügyelőségnek első és közvetlen célja a vallásos buzgóság emelése. Ámde ezen nemes célt (sőt e mellett még a közvetett célt: a templom jövedelmének fokozását is) csak úgy lehet elérni, ha a templomhoz vezető utat járhatóvá teszik. A falú (Mikola) határáig két uton lehet eljutni: az ösvényen (ez a rövidebb út) és a szekérúton.

Legtöbb búcsújáró szegény ember s mert nincs szekere, megy gyalog, még pedig a rövidebb uton, az ösvényen. De a falú határán találkozik egy folyton folydogáló (tehát soha ki nem száradó), két ágra szakadt és kiöntéseivel gyakran az egész völgy szélességét elárastó patak. Most mit tegyen? A paraszt belemeleg, . . . és nincs semmi baja: hozzá van szokva. De mit csináljon az úri nő és a városi kisasszony? Pedig ezektől kapja a templom a legtöbb jövedelmét! Azért, hogy el ne késsen a miséről, nem megy a kerülő szekérúton. A pataknál illetlenség levetni a topánt, aztán még kockáztatja egészségét is! Láttam egy úri nőt fent a monasztérián a templomőrenek lakásán, ki a mondott, senkinek sem ajánlható esélyen ment keresztül: felhevült állapotában levetette topánját és bele ment a vízbe, de úgy meghült, hogy alig tudott beszélni. És ez a szomorú eset nem egy-kettővel történik. Azért itt elodázhatlan szükség a karfákkal ellátott palló gyors felépítése, melynek hossza akkora legyen, mint a patak kiöntésének szélessége.

A szekérút azon részéről, mely a falú határában felállított keresztig terjed, csak díszelőleg szólhatok; mert derek főszolgabirárnak: Nagy Lajosnak mindenre kiterjedő figyelme azt jó karban tartja. Azonban mindkét út: gyalog- és szekérút itt a keresztnél már találkozik. Minden búcsús, akár gyalog, akár szekeren jött, itt egyazon úton, a falú útján folytatja útját. Hát legalább ez az út jó? Száraz időben belehatol a lábbeli a porba (mert ez az út sohasem volt sem kikövezve, sem kaporondozva), esős időben pedig ez az út a faluig kátyú. A falú hosszában elhuzodó része — sártenger. Kocsink egy ízben ezen az uton tengelyig vágott be. . . De már a hegy aljában vagyunk. Innen újra két út vezet fel a templomhoz: ösvény és szekérút. Az ösvény keskeny, vízmosta, meredek életveszélyes út, mely egyetlen egy karfával sincs ellátva. Velem megtörtént minden vigyázatom dacára (pedig lejövet erős pálczával támaszkodtam), hogy

bele nem zuhantam a mélységbe. Azért ezt az utat vagy halaszthatatlanul be kell zárni, hogy így minden utas kénytelen legyen csak a kanyargos szekérúton felmenni, — vagy aztán szélesítsék ki (mert némely helyütt oly keskeny, hogy a két láb nem fér el egymás mellett), porondozzák be és lássák el erős karfákkal egyik oldalán egész hosszában. Hát a szekérút milyen állapotban van? Szekérrel itt felmenni sehogy sem lehet; mert az idei szokatlan esőzés miatt mind a három híd beszakadt. Itt gyorsan kell intézkedni: mert vakok és betegek elég számmal mennek a kegyképhez és ezeket emberháton felvinni teljes lehetetlen! Ezeket mint szemtanú mondom el, ki az idén júl. 19-én voltam egy kis társasággal Mikolában és mivel azelőtt való nap eső esett volt, — Isten ne vegye panaszképpen! — alig-alig tudtunk feljutni. Köveztesse ki tehát a felügyelőség az utat a keresztől fel a templomig; a hegyen töltesse ki a vízmosásokat, a merélyes fordulónál pedig alkalmazzon erős karfákat, hogy az, ki hazulról ép kézláb ment Mikolába, ne legyen kénytelen hazajönni összetört végtagokkal vagy szétzuzott fejjel!